

พระแก้วมรกต

สุจิตต์ วงษ์เทศ บรรณาธิการ

ศิลปวัฒนธรรม
ARTS & CULTURE
ฉบับพิเศษ

พิมพ์ครั้งที่ ๒

พระแก้วมรกต

พระแก้วมรกต

สุจิตต์ วงษ์เทศ บรรณาธิการ

ศรีอยุธยา

ราคา ๕๘๐ บาท

ใช้กระดาษ Moorim Easy Read

หากท่านต้องการสั่งซื้อหนังสือเล่มนี้
จำนวนมากในราคาพิเศษ
โปรดติดต่อโดยตรงที่ บริษัทงานดี จำกัด
โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๓๓๕๓
โทรสาร ๐-๒๕๔๑-๙๐๑๒

ฝ่าย MATCHON PREMIUM PRINT

บริษัทงานดี จำกัด (มหาชน)

รับผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ทุกประเภท

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๒๔๑๙, ๒๔๒๔

e-mail print.matchon@gmail.com

พระแก้วมรกต

สุจิตต์ วงษ์เทศ บรรณาธิการ

พิมพ์ครั้งแรก : พฤศจิกายน ๒๕๕๖

พิมพ์ครั้งที่ ๒ : พฤศจิกายน ๒๕๖๔

ราคา ๕๘๐ บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

พระแก้วมรกต.-- พิมพ์ครั้งที่ ๒.--

กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๖๔. ๔๕๖ หน้า.

๑. พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร -- ประวัติ.

I. ชื่อเรื่อง.

294.31218

ISBN 978-974-02-1762-6

สำนักพิมพ์มัตเชน | www.matichonbook.com

- ที่ปรึกษาสำนักพิมพ์ : อารักษ์ คคนาท, สุพจน์ แจ้เงว, นงนุช สิงหเดชะ
- ผู้จัดการสำนักพิมพ์ : มณฑล ประภากรเกียรติ
- รองผู้จัดการสำนักพิมพ์ : รุจิรัตน์ ทิมวัฒน์, สุกชัย สุชาติสุธารธรรม
- บรรณาธิการบริหาร : สุลักษณ์ บุญปาน
- หัวหน้ากองบรรณาธิการ : ชนมน วังทิพย์
- บรรณาธิการเล่ม : ปกรณ์เกียรติ ดีโรจนวานิช
- พิสูจน์อักษร-ตรวจทาน : เต็มจิต ชั่ววิชะกุล
- ศิลปกรรม-ออกแบบปก : นุสรา สมบูรณ์รัตน์
- ประสานสัมพันธ์และการตลาด : ภิรมย์ สุวรรรัตน์, ณัฏฐา เชื้อวกล

จัดทำโดย บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน) : ๑๒ ถนนเทศบาลนามาส

ประชาชนวนต์ ๑ เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๑๒๓๕

โทรสาร ๐-๒๕๔๙-๕๔๘๘

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มติชน ๑๒ ถนนเทศบาลนามาส ประชาชนวนต์ ๑

เขตดุสิต กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๒๐๐๐, ๒๑๐๘

โทรสาร ๐-๒๕๔๑-๙๐๑๑

จัดจำหน่ายโดย : บริษัทงานดี จำกัด (ในเครือมติชน)

๑๒ ถนนเทศบาลนามาส ประชาชนวนต์ ๑ เขตดุสิต กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๓๓๕๔-๓๓๕๓

โทรสาร ๐-๒๕๔๑-๙๐๑๒

Matichon Publishing House a division of Matichon Public Co., Ltd.

12 Tetsabannanuman Rd., Prachanivate 1,

Chatuchak, Bangkok 10900 Thailand

ในกรณีที่หนังสือมีข้อผิดพลาดจากการพิมพ์

เช่น หน้าขาดหาย หน้าซ้ำ หน้าสลับ เข้าเล่มก๊อปปี้

กรุณาติดต่อมาที่ email: matichonbook.sales@gmail.com

หรือ inbox: matichonbook เพื่อขอเปลี่ยนแปลงใหม่

สารบัญ

พระแก้วมรกต

Summary	๗
คำนำ / สุจิตต์ วงษ์เทศ	๘
คำนำเสนอ / พิเศษ เจียจันทร์พงษ์	๑๐
โคลงนิราศหริภุญชัย	๓๙
พระรัตนปฎิมา ตำนานพระแก้วมรกต /	
พระรัตนปฎิญาเถระ แต่งเป็นภาษาบาลี	๔๑
โคลงเรื่องมั่งทรงารบเชียงใหม่	๕๗
รัตนพิมวงค์ ตำนานพระแก้วมรกต /	
พระพรหมราชปฎิญา แต่งเป็นภาษาบาลี	๕๙
รัตนพิมวงค์ ตำนานพระแก้วมรกต /	
พระยาธรรมปโรหิต (แก้ว)	
แปลจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย	๑๑๑
ตำนานพระแก้วมรกต (ฉบับหลวงพระบาง)	๑๕๓
ตำนานพระแก้วมรกต (ฉบับกัมพูชา)	๑๘๓
เรื่องอัญเชิญพระแก้วมรกตจากเวียงจันทน์ลงมากรุงเทพมหานคร /	
จากจดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี	๑๙๑
เรื่องอัญเชิญพระแก้วมรกตจากเวียงจันทน์ลงมากรุงเทพมหานคร /	
พระราชวิจารณ์ใน	
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๑๙๕
หมายรับสั่ง เรื่อง โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ	
เจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์ เสด็จขึ้นไปรับพระแก้วมรกต	
ที่ท่าเจ้าสนุก จังหวัดสระบุรี	๒๑๑

ตำนานพระแก้วมรกต / พระราชนิพนธ์ใน

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๒๒๙

ตำนานพระแก้วมรกต

สำหรับอาลักษณ์อ่านในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

วันสวตมนต์เย็น พระราชพิธีศรีสัจปานกาล /

พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๕๙

ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร (แก้วมรกต)

/ พระนิพนธ์ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ๒๙๑

โรงพระแก้วมรกต วัดอรุณราชวราราม (วัดแจ้ง)

๒๙๓

บ้านเมืองที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต

๓๐๕

ภาพจิตรกรรม เรื่อง รัตนพิมวงค์ (ตำนานพระแก้วมรกต)

๓๐๙

พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต

๓๗๕

ภาคผนวก

๓๙๓

พระแก้วมรกตคือพระพุทธรูปล้านนา

ที่มีความสัมพันธ์ทางด้านรูปแบบกับพระพุทธรูปหินทราย

สกุลช่างพะเยา / ศักดิ์ชัย สายสิงห์

๓๙๕

เส้นทางอัญเชิญพระแก้วมรกต / พิเศษ เจียจันทร์พงษ์

๔๐๙

ประตูดุและหน้าที่ของพระแก้วมรกต / พิเศษ เจียจันทร์พงษ์

๔๒๙

บรรณานุกรม

๔๔๕

Summary

The Emerald Buddha, in fact made of green jade, is a splendid example of northern Thai/Lao workmanship.

It was acquired as war booty from Vientiane in the late 18th century and was installed in Bangkok where it remains today as Thailand's national palladium.

A rich literature grew up about this highly revered image, largely based on a traditional history written in the Pali language by a northern monk in about 1450, shortly before the 2000th year of the Buddhist Era.

This work, *Ratanabimbavamsa* is of a millenarian character. According to an ancient prophecy, Buddhism would gradually decay until it disappeared completely in 5,000 years after the Buddha's Nirvana. The year 2,000 B.E. marked one stage in Buddhism's decay, so the image and its history seem to have been created to slow the pace of religious decline.

The traditional history begins with a foundation myth claiming that the Emerald Buddha was magically created in North India about 500 years after the Nirvana of the Buddha, or about the time of Christ. From India the image was taken to Lanka, then to Cambodia, Ayudhya, and finally to the northern kingdom (Lanna) where it was encased in plaster and lost sight of for a long time. The Emerald Buddha came to light again when the plaster coating cracked, shortly before the writing of this history.

Later works, based on the traditional history, continue the wanderings of the image in northern Siam and Laos.

Wherever it went it was received with reverence and awe, its mythical origin being accepted without question. Only in the mid - 19th century did King Mongkut (Rama IV) recognize the historical provenance of the image.

Though this image has been abused as war booty and a symbol of state power, its true significance remains as a symbol of the Dharma and a reminder that the Buddha's teaching should not be lightly forgotten.

In this book are gathered all the major works concerning the Emerald Buddha, both the early, more mythical ones, together with modern scholarly works dealing with the image and its history.

คำนำ

พระแก้วมรกตเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองของพระราชอาณาจักรสยามกรุงรัตนโกสินทร์ อันเป็นกรุงที่ประดิษฐานเก็บรักษาพระมหามณีนรัตนปฏิมากร หรือพระแก้วมรกตองค์นี้ไว้เป็น “ศรี” พระนคร

แต่เอกสารอันเป็นหลักฐานที่แสดงความเป็นมาดั้งเดิมของพระแก้วมรกตมีหลายสำนวน และหลายฉบับ ล้วนกระจัดกระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ กัน เป็นปัญหาสุดที่ผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสสนใจใคร่รู้ความเป็นมาในอดีตจะเสาะหาและสืบค้นมาศึกษาและตรวจสอบได้หมด

ด้วยเหตุที่ *ศิลปะวัฒนธรรม* รายเดือนเริ่มพิมพ์เป็นปฐมฤกษ์เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๒ แล้วจัดพิมพ์ต่อเนื่องมาจนขึ้นปีที่ ๒๕ ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๖ จึงหยิบยกขึ้นเป็นศุภมงคลสมัยรวบรวมความรู้เกี่ยวกับพระแก้วมรกตไว้ในเล่มเดียวกันเป็นเครื่องสักการบูชา

ลำพังสติปัญญากองบรรณาธิการคงทำสำเร็จไม่ได้ เหตุนี้จึงต้องอาศัยผู้ชำนาญด้านเอกสารเก่าช่วยเหลือเพื่อกู้ให้สมประสงค์ คือคุณพิเศษ เจียจันทร์พงษ์ แห่งกรมศิลปากร และคุณปรามินทร์ เครือทอง นักค้นคว้าอิสระ

นอกจากนั้น ยังได้อานิสงส์จากเอกสาร หนังสือ และภาพเก่าในหอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร รวมทั้ง

หนังสือพระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากร จัดพิมพ์โดยคณะอนุกรรมการ
ประชาสัมพันธ์และบันทึกเหตุการณ์การปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตน
ศาสดารามและพระบรมมหาราชวัง ร่วมกับ ธนาคารทหารไทย จำกัด
(เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พุทธ
ศักราช ๒๕๒๕) และหนังสือชุดแผนที่ความรู้เมืองไทยวัดในรัตน
โกสินทร์ พิมพ์โดยบริษัทแปลน โมทีฟ จำกัด ขออนุโมทนาสาธุการ
มาด้วยความเคารพ และขอขอบพระคุณยิ่งนัก

สุจิตต์ วงษ์เทศ

บรรณาธิการ

พฤศจิกายน ๒๕๔๖

คำนำเสนอ

พระแก้วมรกตกับประวัติศาสตร์ตำนาน

มีข้อความที่น่าสนใจตอนหนึ่งจากเรื่อง “ตำนานพระแก้วมรกต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ สำหรับ อาลักษณ์อ่านในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วันสวดมนต์เย็น พระราชพิธีศรีสัจปานกาล” พิมพ์ในหนังสือตำนานพระแก้วมรกต ฉบับสมบูรณ์ ของสำนักพิมพ์บรรณาคาร (พ.ศ. ๒๕๐๔) กล่าวถึง พระราชพิธีตอนสถาปนามพระนครในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ความว่า

“...ข้าพพราหมณ์ ตั้งพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เสด็จพระราชผดไฉน แลสมโภชพระอารามกับทั้ง พระนครถ้วนคำบสามวันเป็นกำหนด จึงพระราชทาน นามพระนครใหม่ให้ตั้งกับพระนามพระพุทธรัตน ปรมากรว่า กรุงเทพมหานครรัตนโกสินทร์มหินทรา ยุทธยาบรมราชธานี เพราะเป็นที่เก็บรักษาพระมหามณี รัตนปรมากรองค์นี้ไว้เป็นเครื่องสิริสำหรับพระบารมี ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ผู้สร้าง พระนครนี้...”

ข้อความข้างต้นจึงมีความชัดเจนเกี่ยวกับความหมายของพระ แก้วมรกต ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองของกรุงรัตนโกสินทร์ ศูนย์กลางการปกครองของสยามประเทศแห่งใหม่ ต่อจากกรุงศรีอยุธยา

และกรุงธนบุรี ดังนั้นในข้อเขียนต่อไปนี้ จะเป็นการนำเสนอเรื่องราวของพระแก้วมรกตที่ปรากฏอยู่ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่างๆ พร้อมคำอธิบายความหมายที่ควรทราบจากหลักฐานเหล่านั้น

หลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพระแก้วมรกต มีทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและที่เป็นหลักฐานทางโบราณคดี ที่เป็นลายลักษณ์อักษรนั้นอาจแยกเป็น ๒ กลุ่ม คือกลุ่มที่เป็นเอกสารดั้งเดิม กับกลุ่มเอกสารที่ปรากฏขึ้นหลังจากที่ได้มีการนำพระแก้วมรกตมาประดิษฐาน ณ กรุงรัตนโกสินทร์แล้ว

หลักฐานดั้งเดิม

หลักฐานดั้งเดิมคือตำนานเรื่องพระแก้วมรกต ซึ่งแต่งขึ้นโดยพระภิกษุชาวล้านนา มีอยู่ ๒ เรื่อง คือเรื่องรัตนพิมพวงศ์ ตำนานพระแก้วมรกต แต่งโดยพระพรหมราชปัญญา กับเรื่อง “พระรัตนปฎิมา” ซึ่งเป็นตอนสั้นๆ อยู่ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ แต่งโดยพระรัตนปัญญา ทั้ง ๒ เรื่องนี้แต่งเป็นภาษาบาลีและได้รับการแปลเป็นภาษาไทยแล้ว

รัตนพิมพวงศ์ ตำนานพระแก้วมรกต ซึ่งแต่งโดยพระพรหมราชปัญญานั้น ได้รับการแปลเป็นภาษาไทยหลายครั้ง แต่มีลักษณะเป็นการแปลโดยสรุปความเฉพาะที่ผู้แปลเห็นว่าสำคัญ บางสำนวนก็ยังไม่ได้มีการจัดพิมพ์ บางสำนวนที่มีการจัดพิมพ์ไปบ้างแล้ว ที่รวบรวมอยู่ในหนังสือตำนานพระแก้วมรกตฉบับสมบูรณ์ ของสำนักพิมพ์บรรณาคาร (พ.ศ. ๒๕๐๔) ประกอบด้วยสำนวนแปลของพระยาธรรมปโรหิต (แก้ว) แปลแต่งถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๑ ต่อมาพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ได้แปลอีกครั้ง เสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๙ และจัดพิมพ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

หนังสือรัตนพิมพวงศ์ ตำนานพระแก้วมรกต ได้รับการแปลครั้งสุดท้ายโดยศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มณีหุร อติตผู้เชี่ยวชาญภาษา

โบราณของกรมศิลปากร แปลเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ และได้จัดพิมพ์ไปแล้ว ๒ ครั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ และ พ.ศ. ๒๕๓๐ การแปลครั้งนี้เป็นการแปลแบบเก็บความทั้งหมดที่พระพรหมราชปัญญาแต่งไว้ พร้อมทำเชิงอรรถอธิบายด้วย

จากฉบับแปลของศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มณีวิฑูร ทำให้ทราบว่า เรื่องพระแก้วมรกตนั้นเคยมีอยู่แล้วใน *สยามภาษา* และพระพรหมราชปัญญาได้แต่งขึ้นใหม่เป็นภาษาบาลี เนื้อหาส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นตำนานที่อ้างอิงคัมภีร์ *มิลินทปัญหา* กล่าวถึงพระนาคเสนแห่งเมืองปาดลีบุตรในอินเดีย เมื่อประมาณ พ.ศ. ๕๐๐ ท่านเป็นพระภิกษุ ผู้เปรี๊ยะปรัตมากในสมัยนั้น มีประวัติของพระนาคเสนอย่างยืดยาว ตั้งแต่เป็นพระภิกษุในสมัยพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ แล้วเกิดเป็นเทพบุตรในสวรรค์ ถึงสมัยพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ซึ่งได้นิพพานไปแล้วประมาณ ๕๐๐ ปี จึงลงมาเกิดเป็นมนุษย์เพื่อเตรียมตัวที่จะเป็นผู้ถกเถียงปัญหากับพระเจ้ามิลินท์ เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ก็สามารถเรียนรู้ความรู้ต่างๆ ในสำนักอาจารย์ได้จนหมดตั้งแต่อายุ ๗ ขวบ ต่อมาเมื่อบวชเป็นพระภิกษุแล้ว ครั้งหนึ่งท่านได้เกิดความคิดว่า

“...เราสร้างพระพุทธรูปให้ดั่งาม เพื่อให้ธรรมของพระพุทธรุ่งเรือง แต่ถ้าเราสร้างพระพุทธรูปให้ดั่งามด้วยเงินหรือทอง พวกโจรที่มีราคะ โทสะ โมหะ ก็จะทำอันตรายด้วยเหตุต่างๆ ในอนาคต เพราะฉะนั้นเราจะสร้างพระพุทธรูปด้วยรัตนะให้ทำลายยากด้วยเดชานุภาพของรัตนะนั้น”

ร่อนถึงพระอินทร์พร้อมพระวิสสุกรรมต้องเหาะไปเอาแก้วอมรโกฏฐีเขียวที่เขาวิบุลบรรพต และให้พระวิสสุกรรมนายช่างใหญ่แกะสลักเป็นพระพุทธรูปสูง ๑ ศอก ๗ นิ้ว พระนาคเสนได้อธิษฐานให้พระบรมธาตุเข้าประดิษฐานในพระพุทธรูป ๗ แห่ง

พระแก้วมรกตประดิษฐานอยู่ที่เมืองปาดลีบุตรถึงประมาณ พ.ศ. ๘๐๐ ได้เกิดสงครามขึ้นที่เมืองนั้น จึงมีผู้อัญเชิญมาประดิษฐานที่เกาะลังกา ต่อมาหลัง พ.ศ. ๑๐๐๐ แล้ว พระเจ้าอนุรุธแห่งกรุงพุกามได้มาคัดลอกพระไตรปิฎกที่เกาะลังกา พร้อมขออาราธนาพระแก้วมรกตไปบูชาที่บ้านเมืองของตน แต่ขณะลงเรือข้ามสมุทร เรือที่ประดิษฐานพระแก้วมรกตได้พัดมาyingเมืองนครธมกัมพูชา พระแก้วมรกตจึงอยู่ที่กัมพูชาระยะเวลาหนึ่ง

ต่อมากษัตริย์กัมพูชาพระองค์หนึ่งไม่อยู่ในความยุติธรรม พญานาคจึงขึ้นมาบันดาลให้น้ำท่วมบ้านเมือง คนได้นำพระแก้วมรกตขึ้นไปทางเหนือ กษัตริย์แห่งอโยธยารู้ข่าวจึงไปรับมาไว้ยังนครอโยธยา หลังจากนั้นพระแก้วมรกตได้รับการอัญเชิญไปประดิษฐานยังที่ต่างๆ คือเมืองกำแพงเพชร และในที่สุดได้รับการอัญเชิญมายังเมืองเชียงรายได้พระราชผู้ครองเมืองเชียงรายได้ให้พระแก้วมรกตด้วยปูนแล้วลงรักปิดทอง ก่อพระเจดีย์ขึ้นที่วัดป่าเยี้ยะ นำพระพุทธรูปเข้าบรรจุ

จนเวลาล่วงเลยมาช้านาน พระเจดีย์พังลงจึงนำพระพุทธรูปประดิษฐานเป็นประธานในวัดนั้น ในเวลานั้นตรงกับพระเจ้าสามฝั่งแกนเสวยราชสมบัติเมืองเชียงใหม่ (พ.ศ. ๑๙๔๕-๑๙๘๕) ปูนที่พอกพระพุทธรูปกะเพาะออกเล็กน้อย จึงรู้ว่าพระพุทธรูปภายในเป็นพระแก้วมรกต

ข่าวการพบพระแก้วมรกตล่วงรู้ไปถึงพระเจ้าสามฝั่งแกน จึงโปรดให้นำมายังเมืองเชียงใหม่ ขบวนอัญเชิญพระแก้วมรกตมาตามเส้นทางเมืองฝาง ถึงเมืองแจ้สักซึ่งอยู่ในเขตลุ่มแม่น้ำปิง ช้างเกิดไม่ยอมมาเมืองเชียงใหม่ แต่ครั้นเสี่ยงทายช้างกลับเลือกที่จะไปเมืองนครลำปาง (ภาษาบาลีเรียกชื่อว่า เมืองนคร) พระแก้วมรกตจึงได้มาอยู่ที่เมืองนั้น ตั้งแต่มีเจ้าเมืองชื่ออำมาตย์สนธิ ต่อมาคืออำมาตย์อุทรสุโขมและอำมาตย์ชื่อสุมน ตามลำดับ

เรื่องรัตนพิมพวงศ์ ดำเนินพระแก้วมรกต ของพระพรหมราชปัญญา จบลงที่เมื่อพระแก้วมรกตมาประดิษฐานที่เมืองนครลำปาง

(ในสมัยนั้นคือ เมืองเขลางคนคร) ในสมัยของอำมาตย์ชื่อสุนนเป็นเจ้าเมือง โดยที่ในเรื่องกล่าวว่า แต่งจบเมื่อ “วันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ ปีระกา” โดยไม่ระบุตัวเลขศักราช

เรื่อง “รัตนปฎิมา” ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งพระรัตนปัญญา พระภิกษุที่เมืองเชียงใหม่ แต่งเป็นภาษาบาลี แต่งจบเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ และแต่งเพิ่มเติมมาจนถึง พ.ศ. ๒๐๗๑ แปลเป็นภาษาไทย ครั้งหลังสุดโดยศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร เป็นเรื่องประวัติพระพุทธศาสนาที่เผยแพร่เข้ามาสู่เมืองเชียงใหม่ ในส่วนที่เป็นเรื่องพระแก้วมรกตนั้น มีเนื้อความย่อไว้อย่างสั้นๆ แต่มีสาระสำคัญเหมือนกับเรื่องรัตนพิมพวงศ์ ดำเนินพระแก้วมรกต ของพระพรหมราชปัญญา ทั้งหมดและมีส่วนเพิ่มเติม เมื่อกล่าวถึงการอัญเชิญพระแก้วมรกตจากเมืองนครเขลางค์ (ลำปาง) มาประดิษฐานที่ซุ้มเจดีย์หลวงกลางเมืองเชียงใหม่ ซึ่งได้รับการบูรณะต่อเติมในสมัยพระเจ้าติโลกราชจนเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๕

หลักฐานเอกสารที่หาสืบต่อมา

หลักฐานชั้นหลังคือลายลักษณ์อักษรที่กล่าวถึงเรื่องราวพระแก้วมรกต ที่ปรากฏขึ้นหลังจากที่พระแก้วมรกตถูกนำมาประดิษฐานที่กรุงรัตนโกสินทร์ ศูนย์กลางแห่งสยามประเทศแล้ว ในที่นี้จะได้นำเฉพาะเรื่องที่ได้จัดพิมพ์แพร่หลายแล้ว มากล่าวถึงดังต่อไปนี้

พงศาวดารเหนือ เป็นตำนานเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับบ้านเมือง มีการบอกเล่าสืบกันมา ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยพระวิเชียรปรีชา (น้อย) เป็นผู้รวบรวมบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรเข้าไว้ด้วยกัน ในปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๐

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงกล่าวไว้ในพระนิพนธ์คำอธิบายเกี่ยวกับหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑ ซึ่งเรื่องพงศาวดารเหนือได้รับการจัดเข้าอยู่ในประชุม

พงศาวดารภาคนี้ด้วยว่า หนังสือพงศาวดารเหนือนี้ได้รับการจัดพิมพ์ครั้งแรกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยในการจัดพิมพ์ครั้งนั้น “...มีเรื่องตำนานพระแก้วมรกตติดอยู่ข้างท้ายด้วย...”

ที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวเช่นนี้ ไม่ทำให้ทราบชัดเจนว่าตำนานพระแก้วมรกตเรื่องนี้ พระวิเชียรปรีชา (น้อย) เป็นผู้รวบรวมไว้พร้อมกับเรื่องอื่นๆ ใน พงศาวดารเหนือ หรือเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่มีการเก็บรักษารวมอยู่กับ พงศาวดารเหนือ ในสมัยใดสมัยหนึ่ง

ตำนานพระแก้วมรกตท้ายหนังสือพงศาวดารเหนือ มีสาระโดยย่อตั้งแต่แรกสร้างมาจนถึงได้ประดิษฐานอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ โดยข้ามเมืองนครลำปางไปไม่กล่าวถึง เนื้อหานอกนั้นเป็นเช่นเดียวกับตำนานที่เป็นหลักฐานดั้งเดิมที่กล่าวแล้ว มีส่วนที่เพิ่มเติมในหนังสือ พงศาวดารเหนือ คือหลังจากพระแก้วมรกตประดิษฐานที่เมืองเชียงใหม่ ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๒๐๐๐ ต่อมาทางเมืองเชียงใหม่วงศ์ขัตติย์ จึงไปเชิญพระไชยเชษฐา โอรสของพระเจ้าโพธิสารแห่งเมืองหลวงพระบาง มาครองเมืองเชียงใหม่

พระไชยเชษฐานั้น มีพระราชมารดาเป็นพระราชธิดาขัตติย์ เชียงใหม่พระองค์ก่อน พระองค์เสวยราชสมบัติเมืองเชียงใหม่ไม่นาน ก็เสด็จกลับเมืองหลวงพระบางเนื่องจากพระราชบิดาสวรรคต ครั้งนั้น ได้ทรงอัญเชิญพระแก้วมรกตไปด้วย และต่อมาเมื่อมีศึกกับขัตติย์ พม่าที่เข้ามามีอำนาจในเมืองเชียงใหม่ จึงย้ายราชธานีจากเมืองหลวงพระบางลงมาสร้างเมืองเวียงจันทน์ พระแก้วมรกตจึงได้รับการประดิษฐานที่เมืองเวียงจันทน์ตั้งแต่บัดนั้น

ฉบับหลวงพระบาง ตามชื่อเรื่องเขียนว่า เรื่องพระแก้วมรกต ซึ่งคำราชาฎเรียกว่า พระแก้วเขี้ยวบัว แก้วมรกตบัว แต่ในราชาฎเรียกว่า พระพุทธพรหมเมธีเป็นพระนาม ในตอนต้นกล่าวว่าพระเจ้านครหลวงพระบาง (คือเจ้านันทเสน) ได้ถวายแก่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๑

เนื้อหาไม่มีอะไรต่างไปจากฉบับที่อยู่ท้ายหนังสือพงศาวดารเหนือ ที่กล่าวแล้ว ซึ่งโดยเนื้อหาตั้งเดิมของตำนานพระแก้วมรกตฉบับนี้ ก็ควรจะสิ้นสุดลงที่เมื่อพระไชยเชษฐาทรงนำจากเมืองเชียงใหม่มายัง ประดิษฐานที่เมืองหลวงพระบาง (เพราะเป็นฉบับเมืองหลวงพระบาง) แต่ก็เป็นไปได้ที่จะมีเรื่องต่อจนมาประดิษฐานที่เมืองเวียงจันทน์เช่นเดียวกับฉบับที่อยู่ท้ายหนังสือพงศาวดารเหนือ

แต่ในฉบับหลวงพระบางนี้ก็มีเรื่องราวต่อมาอีก ซึ่งควรจะเป็น ส่วนที่ต่อเติมขึ้น หลังจากต้นฉบับเดิมตกอยู่กับราชสำนักกรุงรัตน โกสินทร์แล้ว คือมีความเพิ่มเติมตั้งแต่การนำพระแก้วมรกตมาจาก เมืองเวียงจันทน์ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี (ตากสิน) และเมื่อสร้างกรุง รัตนโกสินทร์แล้ว พระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรีก็บูชาพระแก้วมรกต สืบต่อกันมาจนถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา เป็นหนังสือที่เล่าเรื่องราวตั้งแต่ สมัยติดำบรรพ์ในลักษณะตำนานปรัมปราของเขมร และต่อท้ายเรื่อง ในลักษณะพงศาวดารเขมรตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๘๘ มาจนถึงร่วมสมัยรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๘ โดยแต่งเป็น ภาษาเขมร แปลเป็นภาษาไทยโดย พ.ต. หลวงเรืองเดชอนันต์ (ทองดี ธนรัชต์)

เรื่องเกี่ยวกับพระแก้วมรกตอยู่ในส่วนที่เป็นตำนานปรัมปรา โดยแต่งขยายความจากเรื่องที่ปรากฏในหนังสือรัตนพิมพวงศ์ของ พระพรหมราชปัญญา ตอนที่สำเภาประดิษฐานพระแก้วมรกตจากเกาะ ลังกาไปเมืองพุกาม แต่ถูกลมพัดหลงมาที่เมืองกัมพูชา กษัตริย์กัมพูชา ได้รับไว้วางสาส์นต่อมา จนถึงกษัตริย์พระองค์หนึ่งไม่อยู่ในความยุติธรรม นาคจึงบันดาลให้น้ำท่วมเมือง คนทั้งหลายจึงนำขึ้นสำเภาไปอยู่ที่แห่ง หนึ่งทางทิศเหนือ กษัตริย์อโยธยาโบราณพระองค์หนึ่งทราบข่าวจึง มารับเอาไปไว้ที่เมืองอโยธยา

ส่วนที่ขยายจากเรื่องรัตนพิมพวงศ์ เป็นรายละเอียดของเรื่อง ราวและที่เกี่ยวกับชื่อกษัตริย์ ชื่อนางทั้งหลายที่อยู่ในเรื่องราวตอนนี้

พงศาวดารโยนก ของพระยาประกาศกิจจักร์ (แช่ม บุนนาค) ซึ่งรวบรวมเรื่องทั้งที่เป็นตำนาน และพงศาวดารในล้านนา ที่มีอยู่หลายเรื่องนำมาเรียบเรียงเป็นพงศาวดารของล้านนาขึ้น มีตอนที่กล่าวถึงพระแก้วมรกตหลายแห่ง ในตอนต้นก็เป็นเช่นในหนังสือ*รัตนพิมพวงศ์* ของพระพรหมราชปัญญา และที่มีกล่าวอยู่ในหนังสือ*ชินกาลมาลีปกรณ์* ที่เป็นตำนานดั้งเดิม ในส่วนที่เกี่ยวกับพระไชยเชษฐา นำพระแก้วมรกตไปเมืองหลวงพระบางนั้น ได้นำข้อมูลมาจากตำนานพระแก้วมรกตที่ปรากฏอยู่ในหนังสือ*พงศาวดารเหนือ* หรือมีฉะนั้นก็อาจนำมาจากตำนานพระแก้วมรกตฉบับเมืองหลวงพระบางก็เป็นได้

วิจารณ์เอกสาร

เรื่องราวเกี่ยวกับพระแก้วมรกตทั้งหลายที่กล่าว จะเห็นว่ามีต้นตอมาจากเรื่อง*รัตนพิมพวงศ์* ที่พระพรหมราชปัญญาแต่งเป็นภาษาบาลี แต่ก็เป็นไปได้เช่นกันว่า มีฉบับที่เป็นภาษาพื้นเมืองไทย-ลาว อยู่แล้ว ดังที่พระพรหมราชปัญญากล่าวถึงในตอนแรกที่ว่าท่านเอาความมาจากเรื่องที่มีอยู่แล้วใน*สยามภาษา* หลังจากนั้นจึงมีการแต่งต่อเติมกันต่อไป กล่าวคือ เรื่องดั้งเดิมจริงๆ (ที่ไม่พบต้นฉบับภาษาพื้นเมือง) เรื่องพระแก้วมรกตน่าจะมีลักษณะเป็นตำนาน ว่าสร้างขึ้นจากความดำริของพระนาคเสนแห่งเมืองปาตลีบุตรในอินเดีย เมื่อประมาณ พ.ศ. ๕๐๐ แล้วนำมาประดิษฐานที่เกาะลังกา ต่อมาประดิษฐานที่นครกัมพูชา อโยธยาโบราณ กำแพงเพชร และในที่สุดก็มาอยู่ที่เมืองเชียงราย (คล้ายๆ กับตำนานพระพุทธรูปหิรัญคังคะของพระโพธิ์รังสีแห่งเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๙๕๐-๑๙๗๕)

ต่อมาเมื่อพระแก้วมรกตมาประดิษฐานที่เมืองลำปาง (เขลางค์นคร) พระพรหมราชปัญญาจึงได้นำเรื่องเดิมมาแต่งเป็นภาษาบาลีเพิ่มรายละเอียดเกี่ยวกับตำนานพระนาคเสน และแต่งต่อเรื่องราวมาสิ้นสุดลงเมื่อพระแก้วมรกตมาประดิษฐานที่ลำปาง สมัยต่อมาเมื่อพระแก้วมรกตถูกนำมาประดิษฐานที่เมืองเชียงใหม่ พระรัตนปัญญาจึงนำเรื่อง

เดิมแต่ต้นมาย่อลงและเล่าเรื่องราวในตอนต่อมาเมื่อประดิษฐานพระ
แก้วมรกตบนซุ้มจระนำวัดเจติยหลวง ที่พระเจ้าติโลกราชได้ทำการ
ซ่อมสร้างใหม่เสร็จแล้ว

ต่อมาเมื่อพระไชยเชษฐาฯนำพระแก้วมรกตไปราชอาณาจักรลาว
ล้านช้าง พระภิกษุชาวลาวจึงได้แต่งต่อเติมเรื่องราวดังกล่าวต่อไป แต่
เป็นที่น่าสังเกตว่า ตำนานพระแก้วมรกตฉบับหลวงพระบางก็ดี หรือ
ที่ปรากฏในท้ายเรื่องพงศาวดารเหนือก็ดี มีการข้ามข้อความที่กล่าว
ถึงว่า พระแก้วมรกตเคยประดิษฐานอยู่ที่เมืองลำปางระยะหนึ่ง แสดง
ว่าข้อมูลเดิมอันเป็นเรื่องตำนานนั้น มิได้มาจากหนังสือรัตนพิมพวงศ์
ของพระพรหมราชปัญญา หรือจากหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ ของ
พระรัตนปัญญาที่แต่งเป็นภาษาบาลี

แต่น่าจะมาจากเรื่องดั้งเดิมที่แต่งเป็นภาษาพื้นเมือง ที่มีเรื่อง
ราวการสร้างโดยพระนาคเสน เมื่อ พ.ศ. ๕๐๐ มาจนถึงการปรากฏพระ
แก้วมรกตขึ้นที่เมืองเชียงรายได้ดังนั้น เมื่อลาวได้พระแก้วมรกตไปจาก
เมืองเชียงใหม่ จึงแต่งเรื่องให้พระแก้วมรกตเดินทางจากเชียงรายได้
มาประดิษฐานที่เมืองเชียงใหม่เลย โดยมีได้มีเรื่องที่เมืองลำปาง

หนึ่ง เรื่องรัตนพิมพวงศ์ ตำนานพระแก้วมรกต ของพระพรหม
ราชปัญญา ฉบับแปลโดยศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร ได้ทำ
เชิงอรรถอธิบายเวลาที่ระบุว่า แต่งจบเมื่อวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑๐ ค่ำ
เดือน ๕ ปีระกานั้น จึงได้ตรวจสอบจากสมุดปุมไทร ปรากฏว่า ปีระกา
ที่มีวัน เดือน ขึ้นแรม ดังกล่าว ตรงกับ พ.ศ. ๒๒๗๑

มีข้อสังเกตว่าในปีนี้นบ้านเมืองภายในล้านนามีความวุ่นวาย
แก่งแย่งชิงอำนาจกันอยู่เสมอ ไม่น่าที่การศึกษาทางพระพุทธศาสนา
จะรุ่งเรืองถึงขั้นมีพระภิกษุทรงความรู้ สามารถแต่งเรื่องราวเป็นภาษา
บาลีได้ตั้งแต่บวชเป็นภิกษุได้ ๒ พรรษา ดังเช่นพระพรหมราชปัญญานี้
แต่ถ้าหากพิจารณาว่า เรื่องที่พระพรหมราชปัญญาแต่งมาจบลง
เมื่อพระแก้วมรกตอยู่ที่เมืองลำปาง จะตรงกับช่วงเวลาประมาณ พ.ศ.
๒๐๐๐ ซึ่งเป็นเวลาการศึกษาทางพระพุทธศาสนากำลังเจริญรุ่งเรือง

ในล้านนา ดังนั้น พระพรหมราชปัญญาก็น่าที่จะเป็นพระภิกษุที่แต่งเรื่องรัตนพิมพวงศ์ ขึ้นมาในสมัยนี้มากกว่า

ด้วยเหตุนี้ จึงน่าที่จะมีการพิจารณาเปรียบเทียบศักราชทางจันทรคติแบบเดิมนั้นกับปฏิทินสากลอีกครั้งหนึ่ง เพื่อความถูกต้องน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของตำนานและการสร้างพระแก้วมรกต มีความชัดเจนที่ปรากฏอยู่ในตำนานทุกฉบับว่า เพื่อเป็นการสืบอายุพระพุทธศาสนา ดังปรากฏอยู่ในเรื่องความคิดคำนึงของพระนาคเสน ในการสร้างพระพุทธรูปด้วยแก้วมรกต ส่วนเรื่องราวการปรากฏพระแก้วมรกตที่เมืองเชียงราย แม้จะแตกต่างกันบ้างระหว่างเรื่องในรัตนพิมพวงศ์ของพระพรหมราชปัญญา ที่กล่าวว่ามีการพบพระแก้วมรกตก่อน พ.ศ. ๒๐๐๐ (คือเทียบกับเวลาทางประวัติศาสตร์ของกษัตริย์ล้านนาตรงกับตอนปลายสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน) กับในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ว่าตรงกับสมัยพระเจ้าติโลกราชกษัตริย์เชียงใหม่พระองค์ต่อมา ซึ่งครองราชย์ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๙๘๕ แต่เวลาการครองราชย์ของพระองค์ส่วนใหญ่ก็อยู่ในช่วงต้นของ พ.ศ. ๒๐๐๐ คือครองมาจนถึง พ.ศ. ๒๐๓๑ มีความสอดคล้องกับตำนานฉบับอื่นๆ ที่ระบุช่วงเวลา พ.ศ. ๒๐๐๐ ว่า พระแก้วมรกตถูกัญญะเชิญมาประดิษฐานที่เมืองเชียงใหม่

จากที่กล่าวมาแล้ว แสดงวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน ทั้งในด้านการสร้างพระแก้วมรกตและตำนานเรื่องราวว่า เพื่อเป็นการเตรียมการสำหรับการก้าวสู่สหสวรรคใหม่แห่งพระพุทธศาสนา คือ พ.ศ. ๒๐๐๐ เหตุที่ พ.ศ. ๒๐๐๐ มีความสำคัญเนื่องจากความเชื่อทางพระพุทธศาสนาสืบกันมานาน ดังปรากฏอยู่ในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยตั้งแต่สมัยพระมหาธรรมราชาลิไทยแล้วว่า พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์จะมีคนจดจำทำความเข้าใจได้และถือปฏิบัติน้อยลงทุกที โดยใช้ช่วงเวลาทุก ๑,๐๐๐ ปี เป็นเกณฑ์แสดงความเสื่อมถอยลงตามลำดับจนถึง พ.ศ. ๕๐๐๐ หรือเป็นเวลาพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน

ครบ ๕,๐๐๐ ปี ก็จะไม่มีความจำเป็นที่ใครจะให้ความสนใจพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ได้แม้แต่น้อย เป็นเวลาสิ้นสุดพระพุทธศาสนาของพระสมณโคตม ต่อไปพระศรีอาริยมตตริยก็จะเป็นผู้ตรัสรู้ประกาศพระธรรมคำสั่งสอนขึ้นมาใหม่ ซึ่งจะไม่มีความแตกต่างไปจากพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าองค์ที่ผ่านมา

ด้วยเหตุนี้ เมื่อผ่านช่วงเวลาครบ ๑,๐๐๐ ปีแต่ละรอบจึงต้องมีพิธีกรรมทางศาสนา อันเป็นการสืบอายุพระพุทธศาสนาอย่างยิ่งใหญ่สำหรับในรอบที่ ๓ แห่ง ๑,๐๐๐ ปี คือตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๐๐ การสร้างพระแก้วมรกตและการเขียนตำนานขึ้นมานั้น จึงเพื่อเป็นการบุญกุศลเพื่อสืบอายุศาสนาที่ยิ่งใหญ่อย่างหนึ่ง ในการรับสหัสวรรษที่ ๓ ที่จะเวียนมาถึงนั่นเอง

(หมายเหตุ: พ.ศ. ๐-๙๙๙ = สหัสวรรษที่ ๑, พ.ศ. ๑๐๐๐-๑๙๙๙ = สหัสวรรษที่ ๒, พ.ศ. ๒๐๐๐-๒๙๙๙ = สหัสวรรษที่ ๓, พ.ศ. ๓๐๐๐-๓๙๙๙ = สหัสวรรษที่ ๔, พ.ศ. ๔๐๐๐-๔๙๙๙ = สหัสวรรษที่ ๕ และ พ.ศ. ๕๐๐๐ คือเวลาสิ้นสุดของพระพุทธศาสนา)

ความหมายทางการเมือง ที่เข้ามาแทรกในวัตถุประสงค์แห่งการสืบอายุพระพุทธศาสนาอยู่ที่ว่า พระมหากษัตริย์ของบ้านเมืองใด ที่จะเป็นผู้มีบุญญาธิการในการเป็นผู้สืบอายุพระพุทธศาสนาในรอบพันปีต่อไป ดังที่มีกล่าวในรัตนพิมพวงศ์ และในชินกาลมาลีปกรณ์ว่า เมื่อพระแก้วมรกตปรากฏที่เมืองเชียงรายได้แล้ว แรกทีเดียวกษัตริย์เชียงใหม่จะให้นำมาไว้ที่เมืองเชียงใหม่ แต่ช่างที่ประดิษฐานพระแก้วมรกตไม่ยอมมา แต่กลับไปอยู่ที่เมืองลำปางแทน พระแก้วมรกตจึงอยู่ที่เมืองลำปางระยะเวลาหนึ่ง

การที่เล่าว่าพระแก้วมรกตไม่ยอมมาที่เมืองเชียงใหม่ ทั้งๆ ที่เป็นศูนย์กลางเมืองหลวงของล้านนา มีความสอดคล้องกับเหตุการณ์ในตำนานตอนนั้น ซึ่งเป็นปลายรัชกาลพระเจ้าสามฝั่งแกน พระองค์ได้รับการสนับสนุนจากข้าราชการสำนักที่เป็นญาติทางฝ่ายพระราชมารดา ให้เสวยราชสมบัติที่เมืองเชียงใหม่ ทั้งๆ ที่พระเชษฐาคือเจ้าผู้กุมกาม

ครองอยู่ที่เมืองเชียงราย ซึ่งฐานะของเมืองเชียงรายในสมัยนั้น เป็นเมืองใหญ่ลำดับ ๒ รองจากเมืองเชียงใหม่ และที่ผ่านๆ มากษัตริย์เชียงใหม่ก่อนจะได้ราชสมบัติก็มักจะเคยครองเมืองเชียงรายมาก่อนเป็นส่วนมาก

ด้วยเหตุนี้ ในตอนต้นรัชกาลจึงเกิดศึกชิงเมืองเชียงใหม่ระหว่างกษัตริย์ ๒ พี่น้องนี้ ศึกครั้งนั้น เจ้ายี่กุมกามได้รับการสนับสนุนจากเจ้าเมืองเชลียงแห่งแคว้นสุโขทัย แสดงถึงความสัมพันธ์ทางสายราชวงศ์ของท่านว่า ต่างไปจากพระเจ้าสามฝั่งแกนซึ่งเกี่ยวข้องไปยังรัฐไทยใหญ่กลุ่มเมืองฝางทางสาดจาวตน้อย แต่การสู้รบครั้งนั้น เจ้ายี่กุมกามพ่ายแพ้ต้องอพยพครัวเรือนลงมาอยู่กับเจ้าเมืองเชลียง

สำหรับเจ้าเมืองลำปางผู้ได้พระแก้วมรกตไปนั้น เมื่อเทียบกับเรื่องในพงศาวดารบ้านเมืองล้านนาตรงกับหมื่นโลกันนคร ผู้เขียนได้เคยวิเคราะห์ไว้แล้วในบทความเรื่อง “ลูกเขยเมียใคร ที่เชียงใหม่ สุโขทัย และอยุธยา” ใน *ศิลปวัฒนธรรม* ฉบับเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นไปได้มากกว่า หมื่นโลกันนครมีความเกี่ยวข้องไปยังเมืองสรลงสองแคว หรือภายหลังคือเมืองพิษณุโลก ดังนั้น ท่านจึงมีความเกี่ยวข้องทางเครือญาติกับเจ้ายี่กุมกาม เจ้าเมืองเชียงรายด้วย อีกทั้งท่านเองก็เป็นน้องชายของพระชายาพระองค์หนึ่งของพระเจ้าสามฝั่งแกนด้วย เหล่านี้แสดงให้เห็นอิทธิพลของเจ้าเมืองลำปางผู้นี้ ที่ทางราชสำนักเมืองเชียงใหม่ให้ความยำเกรง ดังนั้น ท่านจึงได้พระแก้วมรกตไปไว้ที่เมืองลำปางระยะหนึ่ง

หมื่นโลกันนครได้เข้ามามีอิทธิพลในราชสำนักเมืองเชียงใหม่ เมื่อท่านสนับสนุนให้เจ้าลก โอรสองค์ที่ ๖ ของพระเจ้าสามฝั่งแกนที่เกิดกับชายาผู้เป็นพี่สาวของท่านให้ได้ราชสมบัติเมืองเชียงใหม่ โดยส่งพระเจ้าสามฝั่งแกนให้ไปอยู่ที่เมืองสาดตันแม่น้ำกก ในสหภาพพม่าปัจจุบัน เจ้าลกได้เสวยราชสมบัติเป็นพระเจ้าติโลกราช หมื่นโลกันนครได้เข้ามาช่วยเหลือในราชสำนักเมืองเชียงใหม่ ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นหมื่นโลกสามล้าน และให้หมื่นหาญแต่ท้อง ลูกชายครองเมืองนครลำปาง

ดังนั้น จึงสอดคล้องกับที่หนังสือรัตนพิมพวงศ์ กล่าวถึงเจ้าเมืองนครลำปางที่ได้พระแก้วมรกตไว้สักการบูชาว่ามี ๓ คน คนแรกชื่ออำมาตย์สนธิก็ควรจะตรงกับหมื่นโลกนคร คนที่ ๒ ชื่ออำมาตย์อุทรสุโนม ซึ่งตั้งชื่อได้ใกล้เคียงกับฉายาหมื่นหาญแต่ท้องมาก (อุทร แปลว่า ท้อง) และคนที่ ๓ คืออำมาตย์สุมน ผู้เป็นคนสุดท้ายที่ได้บูชาพระแก้วมรกต ขณะประดิษฐานที่เมืองนครลำปาง

มีเรื่องน่าสนใจเกี่ยวกับพระแก้วมรกตที่ต่อมาได้มีการอัญเชิญมาประดิษฐานที่วัดเจติยหลวงเมืองเชียงใหม่ว่า น่าจะมีความเกี่ยวข้องกับอิทธิพลทางการเมืองภายในราชสำนักเชียงใหม่ด้วย กล่าวคือเวลาที่พระแก้วมรกตมาเมืองเชียงใหม่ เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๐๒๒-๒๐๒๕ นั้นในเอกสารของล้านนาที่เป็นเรื่องพงศาวดาร ไม่มีการกล่าวถึงหมื่นโลกสามล้านเลย ท่านน่าจะถึงแก่กรรมไปแล้ว คงเหลือหมื่นหาญแต่ท้องลูกชาย หรือบางครั้งเรียกว่าหมื่นดั่ง ที่ได้กินเมือง ๒ เมือง คือเมืองนครลำปางกับเมืองเชียงขึ้นหรือศรีสัชนาลัย ที่ตกอยู่ใต้อำนาจพระเจ้าติโลกราชระยะเวลาหนึ่ง จนถึง พ.ศ. ๒๐๑๗ หมื่นหาญแต่ท้องถึงแก่กรรม จึงตั้งผู้ที่มาจากเมืองอื่นมาเป็นเจ้าเมืองนครลำปางคนใหม่ เจ้าเมืองคนนี้จึงตรงกับอำมาตย์สุมน ในหนังสือรัตนพิมพวงศ์ ผู้บูชาพระแก้วมรกตที่เมืองนครลำปางคนที่ ๓

เวลาที่พระแก้วมรกตมาเมืองเชียงใหม่จึงเป็นเวลาที่อิทธิพลของขุนนางราชินิกุลจากนครลำปางสายหมื่นโลกนครได้หมดไปจากราชสำนักพระเจ้าติโลกราชแล้ว และหากมีการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมืองล้านนาในสมัยนี้ จะเห็นความเปลี่ยนแปลงหลายประการเกี่ยวกับกลุ่มขุนนางในราชสำนักเมืองเชียงใหม่ในสมัยนี้อย่างเป็นที่น่าสนใจยิ่ง

ข้อน่าสงสัยในเอกสารลายลักษณ์อักษร เกี่ยวกับเรื่องราวพระแก้วมรกตย่อมมีอยู่เป็นธรรมดา เนื่องจากมีการเขียนคัดลอกหลายครั้งหลายสมัย จึงมักจะพบประเด็นที่เอกสารเหล่านั้นมีความแตกต่างกันบ้าง แต่เท่าที่กล่าวมาหากจะมีก็เป็นประเด็นเล็กน้อย ที่จะกล่าว

ถึงต่อไปนี้เป็นความขัดแย้งในเอกสารที่ควรได้รับการพิจารณาเป็นประเด็นสำคัญ

เรื่องนี้อยู่ในตอนแรกที่กล่าวว่า พระไชยเชษฐาเมื่อครองเมืองเชียงใหม่ ครั้นเสด็จกลับไปราชอาณาจักรลาวล้านช้างได้นำพระแก้วมรกตไปด้วย เป็นที่น่าสังเกตว่า เป็นเรื่องที่ปรากฏอยู่ในตำนานพระแก้วมรกตฉบับหลวงพระบาง และในตำนานต่อท้ายพงศาวดารเหนือ ซึ่งเป็นเอกสารที่ปรากฏขึ้นหลังจากที่พระแก้วมรกตประดิษฐานที่กรุงรัตนโกสินทร์แล้ว ไม่พบว่าเอกสารที่มีชื่อว่าตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่หรือชื่อที่ใกล้เคียงคล้ายกันอันมีอยู่หลายฉบับ และได้รับการจัดพิมพ์แล้วนั้น ได้กล่าวถึงเรื่องนี้เลย แม้ว่าในเอกสารเหล่านั้นจะมีการกล่าวถึงการมาครองเมืองเชียงใหม่แล้วกลับไปเมืองหลวงพระบางของพระไชยเชษฐาด้วยก็ตาม

และเช่นเดียวกับพงศาวดารเมืองล้านช้าง ที่รวมอยู่ในชุดประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑ ก็ไม่มีการกล่าวถึงว่าพระไชยเชษฐาทรงนำพระแก้วมรกตกลับไปเมืองหลวงพระบางด้วย แต่พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง ตามฉบับที่มีอยู่ในศาลาลูกขุน ที่รวมอยู่ในชุดประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕ มีการกล่าวถึงเรื่องพระไชยเชษฐาทรงนำพระแก้วมรกตไปด้วย

พงศาวดารโยนก ของพระยาประกาศกิจจักร์ (แช่ม บุนนาค) ที่เล่าเรื่องพระไชยเชษฐานำพระแก้วมรกตไปด้วย แต่เนื่องจากเป็นเอกสารที่ผลิตภายหลัง พระยาประกาศกิจจักร์ก็น่าจะได้ข้อมูลจากตำนานพระแก้วมรกตที่เป็นเอกสารปรากฏในชั้นหลัง มิใช่จากเอกสารที่เป็นตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ฉบับใดฉบับหนึ่งอย่างแน่นอน

ที่น่าสงสัยมากขึ้นนั้น อยู่ในวรรณกรรมของล้านนาชื่อโคลงเรื่องมังทรารบเชียงใหม่ ซึ่งผู้เป็นกวีได้แต่งบรรยายเหตุการณ์เมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๘ เล่าเรื่องการรวบรวมชาวเชียงใหม่จำนวนหนึ่งพร้อมเจ้าหญิงผู้สูงศักดิ์ เดินทางไปกรุงหงสาวดี ซึ่งขณะนั้นได้ล่มสลายลงแล้ว และกษัตริย์พม่าขณะนั้นคือพระเจ้าอโนดเปตลุน ผู้เป็นหลานปู่ของ

พระเจ้าบุเรงนองคิดที่จะฟื้นฟูอำนาจ จึงได้มีการรวบรวมผู้คนจากเมืองต่างๆ ในปกครอง เพื่อเข้ามาเพิ่มเติมเป็นไพร่บ้านพลเมืองกรุงหงสาวดีที่จะสร้างขึ้นใหม่นี้

ลักษณะของวรรณกรรมเรื่องโคลงมังทรารบเชียงใหม่ เป็นโคลงนิราศ ความจริงควรเชื่อว่านิราศหงสาวดี จะตรงกับลีลาเรื่องราวในวรรณกรรมเรื่องนี้มากกว่า ตอนหนึ่งของคำประพันธ์ก่อนที่จะจากเมืองเชียงใหม่ กวีได้กล่าวอำลาสึงศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย เช่น พระธาตุดอยสุเทพ พระพุทธสิหิงค์ และ

อำลาพระแก้ว แว่น	วัดเมือง ก่อนเอย
เดือนแปดเพ็งนั่นเอย	เนื่องเต้า
มโหฬารบ่าวสาวเรื่อง	โดยแต่ เดิมเอย
ตามรีตราพระเจ้า	แผนผ้ายสรวงชล ฯ

อาจารย์สิงฆะ วรรณสัย ได้ถอดความเป็นภาษาภาคกลางดังนี้
ขอลาพระแก้วใสอันเป็นเหมือนดวงใจของบ้านเมือง ถึงเดือนหกเพ็ญคนเดินทางกันมามาก มีการแสดงมโหฬารต่าง ๆ บ่าวสาวสนุกสนานกันมาแต่โบราณตามจารีตของเรา พระเจ้าแผ่นดินย่อมเสด็จมาสร่งน้ำพระแก้วฯ

การเดินทางไปกรุงหงสาวดีครั้งนี้ เป็นเวลาหลังจากที่พระไชยเชษฐา นำพระแก้วมรกตไปเมืองหลวงพระบางร่วม ๘๐ ปีแล้ว เหตุใดโคลงบทนี้จึงต้องลาพระแก้วอยู่อีก แม้ว่าอาจารย์สิงฆะจะแปลโคลงพระแก้วแว่น เป็น พระแก้วใส มิใช่พระแก้วมรกตก็ตาม แต่การที่กวีกล่าวว่า เป็น พระแก้วแว่น วัดเมือง และอาจารย์สิงฆะแปลว่า พระแก้วอันเป็นเหมือนดวงใจของบ้านเมืองนั้น เจตนาของกวีก็ไม่น่าจะหมายถึงพระแก้วองค์ใด นอกจากพระแก้วมรกต

อีกทั้งเมื่อย้อนกลับมาพิจารณาหนังสือโคลงนิราศทริภุชชัย ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยที่พระแก้วมรกตยังประดิษฐานอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ ก่อนสมัยพระไชยเชษฐา เมื่อกวีผู้แต่งจะจากเมืองเชียงใหม่ เดินทางไปเมืองทริภุชชัย ก็ดูจะเป็นธรรมเนียมที่จะกล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของ

สำคัญของบ้านเมือง เช่น พระพุทธรูปหินขัด และพระแก้วมรกตที่วัดเจติยหลวง โดยมีได้กล่าวถึงพระแก้วองค์อื่นใดเลย

แต่อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณารูปแบบทางศิลปะของพระแก้วมรกต ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเคยกล่าวไว้แล้วใน “ตำนานพระแก้วมรกต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์สำหรับอาลักษณ์อ่านในพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วันสวดมนต์เย็น พระราชพิธีศรีสัจปานกาล” ตอนหนึ่งว่า “...เมื่อเปรียบเทียบไปโดยละเอียด ดูเหมือนว่าจะเป็นฝีมือช่างลาวเหนือโบราณช่างเมืองเชียงแสน เห็นคล้ายคลึงมากกว่าฝีมือช่างเมืองอื่น... เป็นช่างเอกทีเดียวมิใช่เลวทราบ...”

บริเวณเมืองเชียงแสนต่อเนื่องมาถึงเมืองเชียงรายและพะเยา ได้พบว่าในอดีตมีการทำพระพุทธรูปด้วยหินทราย ใช้เทคนิคการแกะสลักเช่นเดียวกับพระแก้วมรกต ซึ่งภายหลังต่อมา อาจารย์ ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์ แห่งคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้ทำการศึกษาวิจัยแบบพระพุทธรูปหินทรายพบที่เมืองพะเยา ปรากฏว่ามีพระพุทธรูปกลุ่มหนึ่งมีรูปแบบเหมือนกันกับพระแก้วมรกต ดังที่มีเรื่องของอาจารย์ ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ลงพิมพ์ในหนังสือเล่มนี้ด้วยแล้ว

เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงไม่อาจปฏิเสธเรื่องพระแก้วมรกตว่า ได้ถูกอัญเชิญไปราชอาณาจักรลาวล้านช้างจริง ๆ ดังที่ปรากฏเพิ่มเติมเรื่องราวในชั้นหลังต่อไปอีกจากตำนานพระแก้วมรกตของเดิมที่เขียนขึ้นในล้านนา แต่เหตุใดที่เอกสารประเภทพงศาวดารของล้านนาไม่กล่าวถึง ว่าพระไชยเชษฐา นำพระแก้วมรกตไปเมืองหลวงพระบาง และในโคลงเรื่องมังทรารบเชียงใหม่มีการกล่าวถึงพระแก้วคู่บ้านคู่เมืองยังอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ หลังสมัยพระไชยเชษฐาแล้วนั้น อาจอธิบายได้ว่าฝ่ายที่สูญเสียคือ ล้านนา ย่อมไม่ต้องการที่จะกล่าวถึงเรื่องที่เป็นความไม่พึงประสงค์ที่ฝ่ายตนต้องประสบอยู่อย่างแน่นอน

ปัจฉิมลิขิต

ตามกาลเวลาแห่งพระพุทธศาสนามีความเชื่อว่า หลังจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก จะมีคนจดจำและทำความเข้าใจได้น้อยลงทุกที เมื่อเป็นเช่นนี้การปฏิบัติตามพระธรรมคำสอนก็มีน้อยลงด้วย ทำให้มรรคผลสู่ความหลุดพ้นลดลงด้วย (หมายถึงคนจะห่างจากเป้าหมายปลายประสงค์คือพระนิพพานมากขึ้น) ผู้ถือบวชก็จะลดละพระธรรมวินัยห่างจากความเป็นสงฆ์มากขึ้น ความเสื่อมถอยแห่งพระพุทธศาสนานี้ได้รับการอธิบายให้เห็นระดับของความเสื่อมลงในทุกๆ รอบ ๑,๐๐๐ ปี จนเมื่อกาลเวลาล่วงไปครบ ๕,๐๐๐ ปี พระพุทธศาสนาก็จะหมดสิ้นไปอย่างไม่มีอะไรเหลือ หมดไปพร้อมกับพระธาตุของพระผู้มีพระภาคเจ้าอันเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรมของพระศาสนา ไม่ว่าพระธาตุนั้นจะกระจัดกระจายอยู่ ณ ที่ใดในจักรวาล เมื่อครบเวลา ๕,๐๐๐ ปีหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพาน พระธาตุเหล่านั้นก็จะเกิดเป็นไฟลุกมอดไหม้จนหมดสิ้นไปพร้อมๆ กันกับความเสื่อมถอยด้านต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว

เรื่องการหมดสิ้นไปแห่งพระพุทธศาสนาที่กล่าวผ่านมานี้ พระพุทธพุกามและพระพุทธญาณแห่งวัดสวนดอกเมืองเชียงใหม่ (เมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑) ได้เรียบเรียงไว้ในตำนานมูลศาสนา ตอนที่ว่าด้วย อันตรธาน ๕ ซึ่งเป็นการอธิบายความเสื่อมถอยหมดสิ้นไป โดยจำแนกเป็นด้านต่างๆ ๕ ประการดังกล่าวแล้ว เรียกเป็นภาษาบาลีว่า ปริยตีอันตรธาน ปฏิบัติติอันตรธาน อริคมอันตรธาน ลิงคอันตรธาน และธาตุอันตรธาน

ที่เมืองนครชุม บนฝั่งแม่น้ำปิง ตรงข้ามกับเมืองกำแพงเพชร ในช่วงเวลา ๔๙ ปี ก่อน พ.ศ. ๒๐๐๐ พระมหาธรรมราชาลิไทยแห่งเมืองสุโขทัยได้มาทำการกุศลสถาปนาพระมหาธาตุ ท่านได้ทำศิลาจารึกหลักหนึ่งไว้ (ศิลาจารึกหลักที่ ๓ เมืองนครชุม) ในตอนหนึ่งได้กล่าวถึงสภาพพระพุทธศาสนาที่จักเป็นไปตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๐๐ ไว้ว่า

“อันหนึ่งโสดนับแต่ปีสถาปนาพระมหาชาตินี้ได้เก็บ
สิบเก็บปีถึงในปีกุน อันว่าพระปิฎกไตรนี้จักหายแล หา
คนจรรู้แท้แลมิได้เลย ยังมีคนรู้คั่นสเล็กละน้อยไซ้ ธรรม
เทศนาอันเป็นต้นว่าพระมหาชาติ หากคนจรรู้แท้มิได้เลย
ธรรมชาดกอันอื่นไซ้มีต้นหาปลายมิได้ มีปลายหาต้น
มิได้เลย จำพวกพระอภิธรรมไซ้ พระปฏิฐานแลพระยมก
ก็จักหายเมื่อนั้นแล...”

และกล่าวต่อไป เมื่อถึงเวลาแห่งพระพุทธศาสนาสูญสิ้นเมื่อ
พ.ศ. ๕๐๐๐ แล้วว่า “...ฝูงคนอันจรรู้บุญธรรมหามิได้หลายเลย ย่อม
จักกระทำบาปกรรม แลจักเอาตนไปเกิดในนรกไซ้...”

เมื่อเป็นเช่นนั้น พระมหาธรรมราชาลิไทยจึงได้สั่งสอนไพร่บ้าน
พลเมืองของท่านในศิลาจารึกหลักที่ ๓ เมืองนครชุม ต่อไปอีกว่า

“...เมื่อยังเท่าวันชั่วเราบัดนี้มีบุญหนักหนาจึง
จักได้มาเกิดทันพระศาสนาพระเป็นเจ้าไซ้ จึ่งทั้งหลาย
หมั่นกระทำบูชาพระสฤปเจตีย์พระศรีมหาโพธิอันเสมอ
ดังตนพระเจ้าเรา ผิผู้ใดได้ปรารถนาด้วยใจศรัทธาดังอัน
ข้อ จักปรารถนาไปเกิดในเมืองฟ้า---ตลอดพระศรีอารย
ไมตรีลงมาเป็นพระพุทธ...”

ความในศิลาจารึกเมืองนครชุมข้างต้นมีความหมายว่า แม้ช่วง
เวลานั้นที่พระพุทธศาสนามีส่วนสูญหายไปบ้าง แต่ก็ถือได้ว่ายังมีบุญ
ที่ได้มาเกิดทันในเวลาแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งหากผู้ใดได้ปฏิบัติตาม
พระธรรมคำสอนที่ยังมีเหลืออยู่ด้วยจิตศรัทธา เมื่อตายไปก็จักเกิด
บนสวรรค์ชั้นฟ้า รอเวลามาเกิดบนโลกเมื่อพระศรีอารยเมตตรัยลงมา
ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ก็จะได้สดับพระธรรมเทศนาที่สมบูรณ์ อันเป็น
มรรคผลไปสู่พระนิพพาน คือความหลุดพ้นทั้งปวงได้ (ซึ่งผู้ที่ตกนรก
จะไม่มีโอกาสเช่นนี้)

พ.ศ. ๒๐๐๐ ถึง พ.ศ. ๒๕๔๙ เป็นช่วงของสหัฐวรรษตอนกลาง
แห่งเวลาของพระพุทธศาสนา จึงยังคงมีความสมดุลอยู่ระหว่างความ
ดี ความเลว ความผิดความถูก บุญบาป ฯลฯ ตามสังฆธรรมในพระพุทธ
ศาสนาเป็นช่วงเวลาที่พุทธศาสนิกชนแต่โบราณเห็นความสำคัญ จึงเร่ง
ประกอบกิจกรรมการบุญกุศลต่าง ๆ เพื่อเตรียมสำหรับการดำรงไว้ซึ่ง
การรักษาคุณภาพในช่วงเวลาของสหัฐวรรษกลางนี้

พระแก้วมรกตเป็นรูปแทนพระพุทธองค์ผู้ประกาศสังฆธรรม
ซึ่งผู้สร้างในสมัยโบราณมีเจตนาให้เป็นสัญลักษณ์ที่ยั่งยืนสำหรับ
พระธรรมของพระพุทธองค์ แม้ว่าตลอดเวลาที่ผ่านมาแห่งสหัฐวรรษ
กลางนี้ ความหมายของพระแก้วมรกตจะถูกบิดเบือนไปบ้าง กลายเป็น
สัญลักษณ์แห่งความมีอำนาจเหนือกว่ากันระหว่างรัฐทางการเมือง
ก็ตาม

ปัจจุบัน พระแก้วมรกตได้รับการสถาปนาไว้คู่กับกรุงเทพมหานคร
นครอมรรัตนโกสินทร์ฯ จึงมีความเหมาะสมทุกประการ ต่อความ
ยั่งยืนของรูปสัญลักษณ์แห่งพระพุทธศาสนา รูปนี้ เพราะมหานครแห่ง
นี้เป็นดินแดนแห่งพระพุทธศาสนาแห่งเดียวที่มีพระราชาริบัติเป็นองค์
พระพุทธศาสนาปฐมภูมิ แต่ความยั่งยืนแห่งพระพุทธศาสนาจะอยู่สืบนาน
ต่อไปมากน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับพุทธบริษัททั้งหลาย ไม่ว่าจะอยู่
 ณ ที่แห่งใด ที่จะรับรู้ ทำความเข้าใจ และถือปฏิบัติในพระธรรมคำสั่ง
สอนนั้นอย่างไม่บิดเบือนแปรเปลี่ยนไปจากเดิม

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์

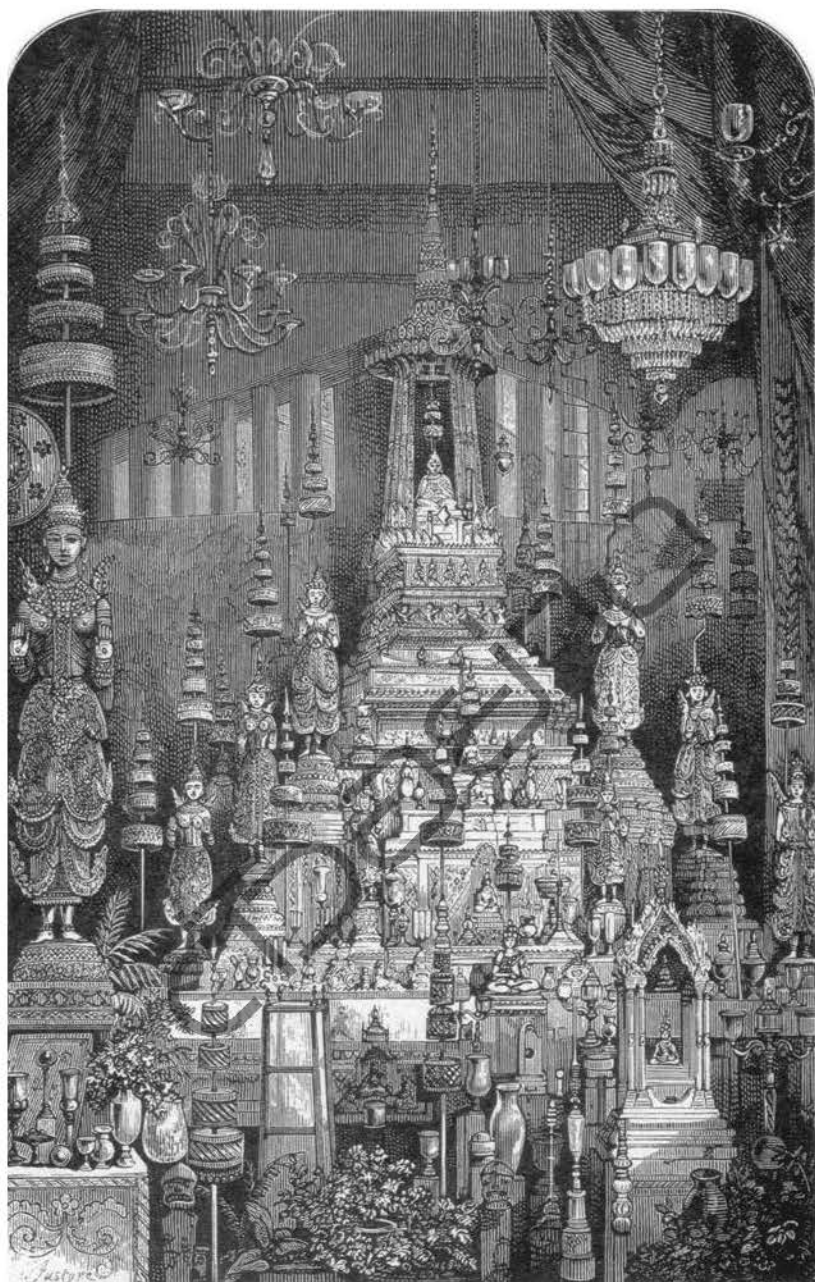
ผู้เชี่ยวชาญพิเศษด้านโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถาน

กรมศิลปากร

๓ พฤศจิกายน ๒๕๔๖

พระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากร
หรือพระแก้วมรกต
ภาพจาก พระพุทธรูปหามณี
รัตนปฏิมากร, ๒๕๒๕.

พระแก้วมรกต ลายเส้นวาดจากภาพถ่ายเก่า

พิมพ์ในหนังสือ *The Land of the White Elephant* ของ Frank Vincent ผู้เดินทางเข้ามาเมืองไทย เมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๑ (พ.ศ. ๒๔๑๔) ตีพิมพ์ครั้งแรกที่ลอนดอนเมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๓ (พ.ศ. ๒๔๑๖)

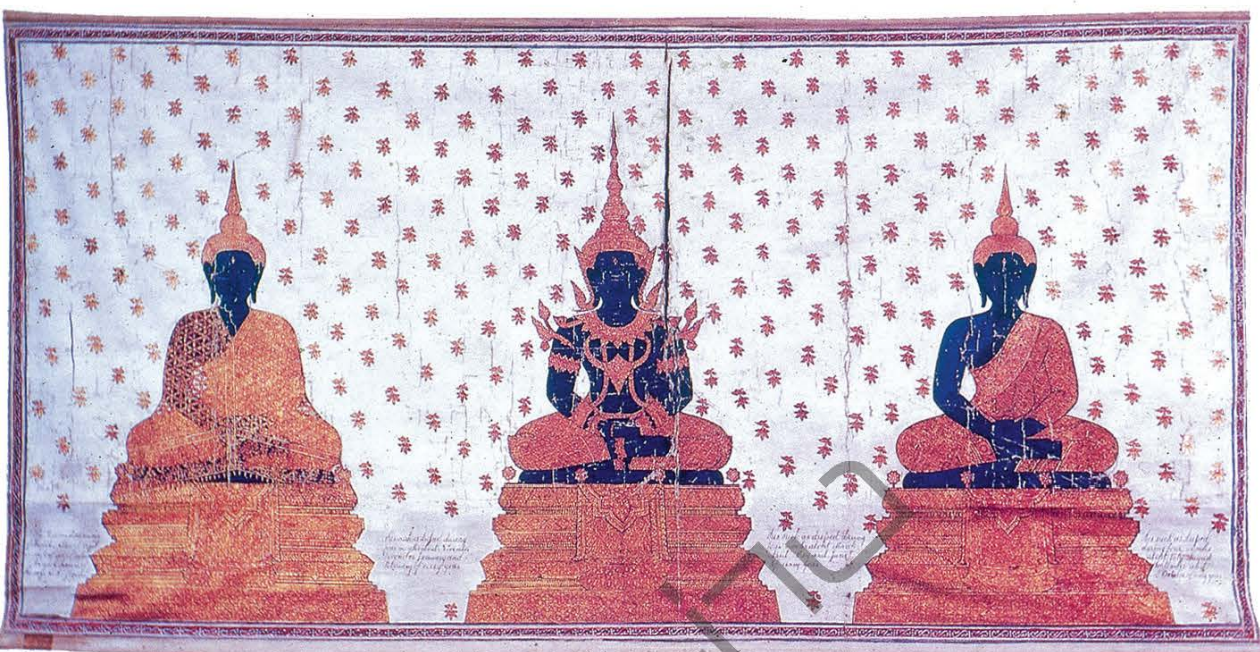

M. & H. HANNAH, LITH.

IMAGES OF BUDDHA.

London, John W. Parker & Son, West Strand, 1857.

พระแก้วมรกตทรงเครื่อง ๓ ถู (จากซ้าย) ถูหนาว ถูร่อน และถูฝน
ภาพจาก *The Kingdom and People of Siam* เล่ม ๑ ของ เซอร์จอห์น
เบาริง พิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๗ (พ.ศ. ๒๔๐๐)

พระแก้วมรกตทรงเครื่อง ๓ ถู ภาพวาดบนผืนผ้าที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ โปรดให้คณะราชทูตสยามเชิญไปถวาย พระจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ แห่งประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน ค.ศ. ๑๘๖๑ (พ.ศ. ๒๔๐๔) ปัจจุบันเก็บรักษาและจัดแสดงอยู่ในห้องพิพิธภัณฑ์ จีน ในพระราชวังฟงแตนโบล ประเทศฝรั่งเศส เรื่องภาพวาดบนผืนผ้า รูปพระแก้วมรกต มีความอยู่ในพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ว่า

“ครั้น ณ ปีที่ ๗๐ โดยรัชกาลพุทธศักราช ๒๓๙๔ คริสต์ศักราช ๑๘๕๑ ปีเพ็ญเดือน ๖ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดินสืบพระบรมวงศ์ ทรงพระนามพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฏสุทธสมมติเทพวงศ์พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปฏิบัติพระแก้วมรกตนั้นโดยเคารพ ดำรัสสั่งให้ช่างเขียน ๆ รูปพระแก้วมรกตทรงเครื่องตามถูทั้งสามนั้นลงในผืนผ้าใหญ่พระราชทานไปแก่ชาวต่างประเทศซึ่งมีไมตรี แต่มิได้เคยมายังกรุงเทพฯ นี้ อยากจะใคร่เห็นพระแก้วมรกตนั้น”

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ถ่ายจากเครื่องบิน โดย Peter Williams Hunt
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙
ภาพจาก กรุงเทพฯ ๒๔๘๙-๒๕๓๙, ๒๕๓๙.

SIAM 88 APIS APR 46 "E5 150"

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ถ่ายจากเครื่องบิน โดย Peter Williams Hunt

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙

ภาพจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

"พระแก้วมรกตเป็นรูปแทนพระพุทธองค์ผู้ประกาศธรรม
ซึ่งผู้สร้างในสมัยโบราณมีเจตนาให้เป็นสัญลักษณ์ที่ยั่งยืน
สำหรับพระธรรมของพระพุทธองค์
แม้ว่าตลอดเวลาที่ผ่านมาแห่งสหัสวรรษกลางนี้
ความหมายของพระแก้วมรกตจะถูกบิดเบือนไปบ้าง
กลายเป็นสัญลักษณ์แห่งความมีอำนาจเหนือกว่ากัน
ระหว่างรัฐทางการเมืองก็ตาม"

คำนำเสนอ: พิเศษ เจียจันทร์พงษ์

ท่ามกลางความเคลือบแคลง

กระหายใคร่รู้ต่อเรื่องราวของ "พระแก้วมรกต" พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมือง
ความศรัทธา ความลึกลับ และตำนานจึงตกเป็นเป้าต้องสงสัย
โดยเฉพาะเมื่อเรื่องเล่าและความหมายของพระแก้วมรกตนั้น
ปะปนอลหม่านจนยากจะจับต้นชนปลาย

หนังสือพระแก้วมรกต จะทำหน้าที่พาผู้อ่านมองพระแก้วมรกต
ผ่านเอกสารโบราณ ค้นหาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระแก้วมรกตจากอดีต
เทียบเคียงกับความหมายที่เปลี่ยนไป
และเสริมมุมมองให้รอบด้านด้วยบทความพิเศษของผู้เชี่ยวชาญ
ที่จะอธิบายเรื่องราวของพระแก้วมรกตพ้องไปกับ
ประวัติศาสตร์และการเมือง พร้อมภาพประกอบ
ที่จะช่วยไขข้อสงสัยต่อพระแก้วมรกตสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำคัญ
ที่อยู่คู่ประเทศไทยให้กระจ่างยิ่งขึ้น

ประวัติศาสตร์

ISBN 978-974-02-1762-6

9 789740 217626

ราคา ๕๘๐ บาท